TEHNOLOGIA ȘI IDEALUL UMAN SUPERIOR

Autor: Robert Gabriel Ciobanu | 1 octombrie 2022

Încep cu o constatare empirică, atât de frecvent invocată, încât a ajuns să se tocească: toate datele de care dispunem confirmă că trăim în cea mai prosperă epocă; că avem acces la servicii medicale mult superioare generațiilor anterioare; că o parte însemnată a populației a depășit constrângerile materiale imediate; că avem acces instant la o cantitate cvasi-nelimitată de informații și călătorim mai mult, mai repede și în mai mare siguranță decât călătoreau cosmopoliții secolului trecut. Iar toate acestea fac referire doar la un nivel de bază; evidența empirică poate fi invocată și pentru nivelurile superioare ale vieții – accesul instant și gratuit la orice creație artistică și muzicală; accesul la cărți și articole științifice pentru care, cu numai câteva decenii în urmă, ar fi trebuit să facem efortul, uneori copleșitor din punct de vedere al resurselor necesare, pentru a merge într-o bibliotecă occidentală. Chiar și în situația în care, prin absurd, aceste date nu ar exista sau nu le-am putea accesa, experiența fiecăruia în lumea contemporană ne-ar furniza o reprezentare similară, cel puțin în linii mari, cu reprezentarea pe care ne-o oferă datele statistice.

Aceste produse ale civilizației moderne sunt rezultatul unui efort colectiv, trans- și intra-generațional, care se dezvoltă progresiv odată cu primii oameni. Dorința de cunoaștere – fie cunoașterea pentru ea însăși, fie cunoașterea pentru a stăpâni și altera; distincție pe care se întemeiază diferența dintre mintea filozofică și mintea inginerească – a servit drept cauză primă a dezvoltării tehnologice. Din acest punct de vedere, tehnologia este o implicație necesară a dorinței de cunoaștere. Dintr-o perspectivă evoluționistă însă, progresul tehnologic este consecința, intenționată sau nu, a căutării bunăstării și confortului. Aici se zărește, fie și numai embrionar, tensiunea dintre *cunoaștere* – procesualitate, deci acțiune – și *bunăstare* – repaus, deci stagnare – care marchează existența noastră biologică. Tehnologia este cunoaștere pusă în slujba bunăstării. Însă dincolo de confort și bunăstare, poate fi tehnologia pusă *cu adevărat* în slujba unui ideal uman superior?

Două teze despre tehnologie

În general, discuțiile despre tehnologie se poartă pe mai multe niveluri: un nivel strict tehnic (al inginerilor și matematicienilor), un nivel economic (consecințele inovației tehnologice), un nivel politic (reglementări, schimbări în legislația națională și internațională), un nivel cultural (impactul tehnologiei asupra identității personale și de grup, obiceiurilor, ritualurilor, diferitelor structuri de norme informale etc.) și un nivel filozofic (natura și scopul tehnologiei). Pentru a angaja discuția la acest ultim nivel, introduc două teze despre tehnologie, într-o variantă sintetică:

- prima, *teza neutralității*, susține că tehnologia este neutră valoric; nu e în sine nici bună, nici rea, nu aduce în mod necesar nici binele, nici răul; nu are scopuri sau intenții proprii, ci servește numai preferințelor agenților umani; tehnologia este un mijloc neutru pentru a realiza un scop stabilit de persoana care o folosește, un mijloc ca oricare altul;
- a doua, *teza determinismului tehnologic*, susține, dimpotrivă, că departe de a fi un simplu instrument, tehnologia alterează preferințele noastre, ne modifică comportamentele, percepțiile, credințele și ne distorsionează profund felul în care ne trăim viața; mai mult, suntem integrați treptat într-un sistem compact, etanș, care odată ce ne-a prins în interiorul lui, nu ne mai dă posibilitatea să ieșim.

Se cer mai multe precizări. În primul rând, referitor la a doua teză, ar trebui precizat cum, mai exact, influențează – dacă o face – tehnologia structura de preferințe a indivizilor? Structura noastră de preferințe, de la preferințele legate de aspectele de bază până la cele legate de nivelurile superioare ale existenței, este influențată, fără îndoială, de o mulțime de factori din mediul extern, natural sau instituțional. Nu ne alegem și nu ne ordonăm preferințele într-un spațiu vidat de un conținut exterior propriei persoane; din contră, chiar și propria persoană se construiește în interacțiunea dintre niște determinații inițiale și mediul extern. În acest caz, de ce nu ar fi tehnologia doar *unul* dintre factorii care ne influențează preferințele? De ce ar fi tehnologia factorul cu cea mai mare pondere în structura de *input*-uri care formează preferințele noastre? Totuși, mai degrabă decât a fi un factor care influențează proferințele noastre, tehnologia este o limită în exercitarea preferințelor noastre. Preferințele noastre se manifestă doar într-un cadru instituțional (formal și informal) și tehnologic. Tehnologia, în această situație, nu ne influențează sau determină comportamentele, ci ni le limitează. Alegem într-un spațiu predeterminat instituțional și tehnologic, pe care îl putem altera treptat prin inovație instituțională și tehnologică.

Tehno-pesimiștii – susținătorii tezei determinismului tehnologic – argumentează că, odată cu saltul calitativ produs de revoluția tehnologică la mijlocul secolului trecut, preferințele noastre au devenit tot mai mult determinate de sistemul tehnologic. Există

însă o întrebare fundamentală pe care, din punctul meu de vedere, tehno-pesimismul trebuie să o adreseze: sistemului tehnologic care, potrivit lor, ne integrează treptat, acționează autonom sau este numai un mijloc prin care o clasă socială, oricare ar fi ea, exercită control asupra unei alte clase sociale? Dacă este al doilea caz, atunci tehnologia modernă este cel mai complex instrument de control pe care umanitatea l-a dezvoltat până acum. Problema, în acest caz, este în principal politică și constă în căutarea unor mijloace prin care am putea adapta instrumentele instituționale pe care teoria politică le-a dezvoltat în ultimii două mii de ani la noul context tehnologic. Dacă este primul caz, atunci suntem într-un scenariu apropiat de utopiile științifice ale lui Isaac Asimov, în care lupta pentru supraviețuire și supremație se duce între două specii: oamenii și roboții.

Tehnologia și libertatea de alegere

Părăsind însă scenariile utopiilor științifice, cred că miza în dezbaterile despre natura tehnologiei moderne se află în altă parte. Mai precis, miza constă în capacitatea omului de a-și forma singur judecățile și preferințele și de a-și stabili singur prioritățile; în capacitatea lui de a evalua stări de fapt și de a acționa în acord cu propriile evaluări. Este o întrebare care, în definitiv, se referă la liberul arbitru. Răspunsul la această întrebare îl conține, de fapt, și pe cel la întrebarea dacă tehnologia poate fi pusă în slujba unui ideal uman superior.

Teza pe care o avansez aici este următoarea: tehnologia poate servi un ideal uman superior în măsura în care acel ideal superior este ales în mod conștient. Tehnologia nu ne scutește de deliberare și acțiune, nu ne prescrie comportamente, nu ne induce intenții; acestea toate există în noi; tehnologia poate doar *înlesni* anumite comportamente, dar nu le poate forma. Este aceeași problemă pe care au ridicat-o gnosticii la începuturile creștinismului, la care Părinții Bisericii au răspuns fără echivoc: păcatul nu rezidă în materie, ci în voință; materia nu este intrinsec rea, ci înclinația noastră spre păcat, ca urmare a Căderii, este cea care ne împinge să folosim materia pentru vicii.

Marele merit al tehnologiei moderne este acela că ne-a eliberat treptat de sarcinile repetitive și anoste – sarcini care, în familiile aristocrate, erau îndeplinite de servitori. Această formulare ne indică natura reală a tehnologiei: ea ne *servește*, nu ne *domină*. Nu tehnologia ne domină, ci propriile instincte cărora tehnologia le poate servi. La fel cum tehnologia poate servi un ideal uman superior, dacă tindem conștient spre el.

Impresia mea este că tehnologia s-a dezvoltat în ultimele decenii cu o rapiditate mai mare decât viteza de adaptate a minții umane. Această viteză accelerată de dezvoltare a tehnologiei a creat o teamă justificată, generată pe fondul gradului foarte mare de incertitudine în privința viitorului pe care l-a introdus tehnologia. Când simți că nu mai poți controla evoluțiile viitoare, că viteza cu care se schimbă lucrurile în jurul tău te

copleșește, teama și respingerea devin mecanisme de apărare. Nu suntem încă pregătiți să folosim tehnologia fără frică, integrând incertitudinea, pentru a o direcționa spre un ideal uman superior. Așa se poate explica, cel puțin din punctul meu de vedere, contradicția dintre imaginea pe care am evocat-o în primul paragraf și reacția tehno-pesimistă.

Alegerea de a ne duce viața într-un fel este logic anterioară folosirii tehnologiei. Probabil că puțini aleg conștient cum să-și ducă viața, dar chiar și această alegere de a nu alege conștient rămâne independentă de tehnologie. Tehnologia poate fi pusă *cu adevărat* în slujba unui ideal uman superior atât timp cât alegem conștient și perseverăm în alegerea noastră. Problema este de ordin moral, nu tehnologic. Întrebarea pe care Socrate o formulează pentru prima dată acum mai bine de două mii de ani – *cum trebuie să îmi duc viața?* – rămâne în continuare întrebarea fundamentală. Variațiile tehnologice nu pot transforma o problemă care decurge din natura umană; cu alte cuvinte, variațiile nu pot altera o constantă.

Tehnologia are meritul de a ne scuti tot mai multe de sarcinile care ne împiedicau până acum să dedicăm mai mult timp contemplației sau reflecției raționale. Tehnologia ne oferă timpul liber necesar pentru astfel de acțiuni nobile; alegerea felului în care folosim timpul liber și surplusul de resurse rămâne, totuși, o alegere morală personală. Tehnologia nu ne scutește de decizia morală; este un instrument neutru care servește preferințelor și judecăților noastre, iar acestea din urmă aparțin domeniului reflecției morale.

Imagine: Unsplash